

Д. В. Ольшанський,

завідувач кафедри англійської мови Гуманітарного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат педагогічних наук, доцент

НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНА ТА САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ В УМОВАХ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ

Стаття висвітлює проблему організації самостійної та навчально-дослідної роботи з іноземної мови студентів немовних педагогічних спеціальностей в умовах кредитно-модульної системи. З огляду на специфіку процесу опанування навчального матеріалу з дисципліни «Іноземна мова» автор пропонує шляхи більш активного і системного методичного супроводу цього напрямку роботи.

Ключові слова: кредитно-модульна система, навчально-дослідна робота, самостійна робота, проєкт, домашнє читання, творча робота, методичний супровід.

Згідно з нормативними документами, які визначають зміст і перспективи розвитку вищої освіти в Україні, організація навчального процесу у вищих навчальних закладах здійснюється відповідно до кредитно-модульної системи [3]. Окрім того, що кредитно-модульна система є ознакою врахування передового світового досвіду та входження в європейське освітнє середовище, її впровадження покликане значно оптимізувати процес навчання, привести у гармонійне співвідношення процеси навчання та контролю якості знань, створити умови для самостійного здобуття студентами професійних знань, опанування ними навчального матеріалу. Кредитно-модульна система дала новий імпульс самостійній та дослідній роботі студентів, а сама ця діяльність набула нового теоретичного осмислення та практичної реалізації.

Відповідно до принципів організації навчального процесу в умовах кредитно-модульної системи навчання, самостійна робота є основним засобом засвоєння студентом навчального матеріалу без участі викладача у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Метою самостійної роботи є засвоєння у повному обсязі навчальної програми та послідовне формування у студента самостійності як риси характеру, що відіграє суттєву роль у формуванні сучасного фахівця високої кваліфікації. Необхідно зазначити, що хоча самостійна робота студента є важливим чинником засвоєння навчального матеріалу з будь-якої дисципліни, у навчанні іноземних мов самостійна та навчально-дослідна робота студента мають «особливий статус». Ця діяльність слугує необхідною передумовою ефективності засвоєння знань, формування практичних умінь і навичок відповідно до спе-

цифіки самого предмета «Іноземна мова». Зазначимо, що самостійна та індивідуальна навчально-дослідна робота студентів щільно пов'язані між собою. Студенти, як правило, здійснюють навчально-дослідну діяльність у контексті своєї самостійної роботи, а тому ці два напрямки доречно розглядати у взаємозв'язку.

Як засвідчують спостереження за навчальним процесом з іноземних мов у вищій школі, у тих випадках, коли можливості самостійної та науково-дослідної роботи студентів використовуються не повністю, студенти схильні до опанування навчального матеріалу на репродуктивному рівні, недостатньо реалізують свої творчі здібності, істотними є проблеми в розвитку їхніх професійних умінь, спостерігається обмеженість у рівні формування мовної та мовленнєвої компетенцій. На нашу думку, реалізація цього складника кредитно-модульної системи є слабкою ланкою сучасної практики навчання у вищих навчальних закладах, незважаючи на появу низки теоретичних досліджень, в яких було започатковано розв'язання проблеми, створено теоретичний фундамент концепції самостійної роботи студентів за кредитно-модульної системи, розроблені відповідні загальнодидактичні підходи (А. М. Алексюк, М. О. Князян, В. А. Козаков, В. Д. Мороз, О. О. Письменна, П. І. Підкасистий та ін.).

З огляду на зазначену вище проблему організації самостійної та навчально-дослідної роботи студентів педагогічних спеціальностей необхідно визначити умови ефективності цієї роботи, врахувавши специфіку нефахового навчання іноземної мови.

Однією з проблем повільного і не завжди ефективного утвердження системи самостійної

роботи з іноземної мови студентів ВНЗ за нових умов є, на нашу думку, відсутність масового усвідомлення в середовищі науковців та викладачів того, якими мають бути конкретні методи й технології організації самостійної та навчально-дослідної роботи студентів. Поширеним стереотипом, який частково успадкований з традиційної системи, є розуміння викладачами цієї діяльності як такої, відповідальність за яку несуть самі студенти. Зазначення у навчальній програмі з дисципліни того, який навчальний матеріал виноситься на самостійне опрацювання, і підкріплення цього відповідним списком рекомендованих джерел — цими кроками, як правило, система самостійної роботи обмежується. Варто додати, що навіть ця обов'язкова частина роботи, за яку відповідає викладач (розробник навчальної програми) часто виконується досить формально, і цей недолік слід особливо підкреслити, якщо самостійна робота студентів стосується такого специфічного предмету, як «Іноземна мова», що вимагає особливих підходів як від викладача, так і від студентів щодо систематичності опрацювання матеріалу, регулярної роботи з мовою і мовленням.

Оскільки кредитно-модульна система дещо зміщує акценти з підсумкового контролю у бік поточного, то самостійну роботу слід розуміти відтепер більше не як абстрактну індивідуальну підготовку кожного студента в бібліотеці з програмової тематики, а як виконання цілком конкретних завдань, поставлених викладачем (обраних студентами за рекомендацією викладача), причому технологія опрацювання цих завдань, процедура їх виконання, критерії оцінювання є предметом детального розгляду учасниками навчального процесу.

Говорячи про ефективне організаційно-методичне забезпечення самостійної та навчально-дослідної роботи студентів, окремо слід сказати про такий важливий чинник, як інформаційні технології. Навчальні засоби на основі нових інформаційних технологій мають необхідний потенціал для того, щоб максимально спростити та оптимізувати організацію, проведення та контроль самостійної та навчально-дослідної роботи. Концепція самостійної роботи студентів має багато спільного з концепцією дистанційного навчання (*e-learning*), а відтак теоретичні та практичні напрацювання в галузі дистанційної освіти можуть бути корисними і для системи самостійної роботи як складника кредитно-модульної системи.

Відходить у минуле практика «начитування» лекцій під диктовку, переписування студентами конспектів лекцій один в одного з метою отри-

мання заліку або забезпечення мінімальних вимог до заліку, довгих годин пошуку та реферування джерел у читальному залі. Натомість за допомогою засобів сучасних інформаційних технологій студенти отримують вільний доступ до будь-яких необхідних для їхньої підготовки навчальних посібників, наукових праць, рекомендацій, статей, питань, завдань, тестів, а також мультимедійних файлів і засобів навчання. Відтепер левову частку відповідальності за характер і якість самостійної роботи студентів починають нести самі викладачі. Саме вони не лише добирають та рекомендують навчальну літературу, але й розміщують її в базах даних внутрішніх мереж для використання студентами, у режимі індивідуальних занять та консультацій відстежують успішність виконання індивідуальних завдань і проектів, готові прийти на допомогу та відповісти не лише на будь-які поточні запитання студентів, але й на глобальні проблеми і виклики, пов'язані з новою системою навчання.

Відповідно до сучасних концепцій прикладної лінгвістики та методики навчання іноземних мов, оволодіння мовою і мовленням є індивідуальним процесом, особливо якщо йдеться про мимовільний процес на відміну від цілеспрямованого і довільного (*learning vs acquisition*). Чим старші мовці (студенти), тим більш яскраво виражені в них інтраіндивідуальні розбіжності у лексичному запасі, навичках синтаксичного оформлення мовлення, фонематичних та артикуляційних особливостях, навичках і вміннях у різних видах мовленнєвої діяльності тощо. Суттєву роль у визначеній диференціації, яка підсилюється з кожним новим етапом, відіграють інтереси і нахили студентів, їхні особистісні та професійні потреби. Узагальнюючи, можна стверджувати, що самостійна робота студентів з іноземної мови є тією «підводною частиною айсберга», яка хоча й прихована, проте є надзвичайно важливою для формування необхідних компетенцій, і тому з нею ми пов'язуємо особливий ступінь відповідальності, на неї відводиться більша частина часу та їй належить більше уваги з боку студентів і викладачів.

Загальновизнаним фактом є те, що іноземну мову можна опанувати на високому рівні лише за наявності як зовнішньої, так і внутрішньої мотивації. Час від часу мотивація має схильність до згасання, тому її необхідно підживлювати. Хоча студенти немовних спеціальностей вивчають іноземну мову як засіб професійного міжкультурного спілкування, практика доводить, що далеко не всі студенти мають сильні та стійкі мотиви до її вивчення. За таких обставин викладачі вдаються до зовнішньої мотивації у ви-

гляді стимулювання оцінкою, однак негативний досвід такого заохочення у багатьох випадках засвідчує свою низьку результативність, реально не забезпечується надійне оволодіння мовою та тривалий інтерес до неї. На нашу думку, підтримання сталого рівня мотивації неможливе поза контекстом системної самостійної роботи студентів, які готові до активної самостійної роботи завдяки вмотивованості, та навпаки, стають більш умотивованими внаслідок регулярної самостійної роботи.

У практиці вищої школи серед видів індивідуальної навчально-дослідної роботи необхідно виокремити такі види роботи, як реферати й проектні роботи, есе та творчі письмові роботи, самостійну роботу з читання оригінальної та адаптованої літератури, що в практиці викладання іноземних мов отримало назву «домашнє читання» та інші види.

Необхідність систематичної роботи з «домашнього читання» зумовлена практичною важливістю читання для формування професійних умінь студентів, їхнього рівня мовної, мовленнєвої та соціокультурної компетенції. Концепція «домашнього читання» отримала достатньо ґрунтовну теоретичну базу (Ю. Б. Борисов, Л. П. Карпенко, Т. К. Левіна, Л. Ф. Рудакова, Н. А. Шарова, M. Swan, M. West та ін.), вона практично реалізується у мовних ВНЗ і на філологічних факультетах, а також у середній школі, що підтверджує її ефективність. Сутність цього підходу полягає в тому, що студенти систематично опрацьовують значні масиви літератури різних жанрів — художньої, публіцистичної та фахової за профілем підготовки [1]. У методиці навчання іноземних мов виділяють низку різноманітних видів читання, які характеризуються різними методичними цілями. Серед них виділяють інтенсивне та екстенсивне читання. Саме екстенсивне читання можна впроваджувати для набуття розвиненого уміння читати у контексті самостійної роботи студентів. Концепція екстенсивного читання передбачає регулярне опрацювання значних обсягів текстової інформації з метою розуміння загального змісту. Важливою умовою ефективності екстенсивного читання є наявність інтересу до змісту тексту з боку читача, його висока вмотивованість. У науково-методичній літературі пропонують різні моделі самостійної роботи студентів з «домашнього читання», що складаються з певних компонентів, таких як технологія роботи з літературними джерелами, організація контролю та звітності студентів, застосування критеріїв оцінювання навчальних досягнень тощо. Ключовими принципами організації самостійної роботи з

екстенсивного читання студентів ВНЗ, є забезпечення їх постійного щільного контакту з мовою, опанування ними адекватних методів і прийомів роботи, комунікативність (що об'єднує декілька принципів — індивідуальний підхід, вмотивованість, наявність комунікативної мети, адресованість, апроксимація, ситуативність). Контроль цієї діяльності виражається не в контролі під час самого процесу читання, що здійснюється самостійно, а в регулярному моніторингу з боку викладача, який забезпечується за допомогою спеціальних засобів, наприклад, ведення студентами журналів з фіксацією певної опорної інформації, а також через організацію інтегрованої мовленнєвої діяльності на основі змісту прочитаного.

У сучасній методиці навчання іноземних мов ґрунтовне теоретичне осмислення та широке практичне застосування здобув «Метод проектів». Цей метод «дозволяє органічно інтегрувати знання учнів з різних галузей при розв'язанні однієї проблеми, дає можливість застосувати отримані знання на практиці, генеруючи при цьому нові ідеї» [2]. Відповідно до класифікацій проектів, які є у методичній літературі, вважаємо доречним використання в умовах навчального процесу у ВНЗ насамперед дослідницьких проектів. Дослідницькі проекти передбачають чітко визначені структуру та цілі, обґрунтування актуальності теми дослідження, визначення об'єкта і предмета, завдань дослідження, його методів, оформлення результатів дослідження та формулювання висновків. Незважно помітити, що дослідницькими проектами можуть бути курсові, дипломні та інші кваліфікаційні роботи, але ними не вичерпуються. Дослідницькі проекти можуть охоплювати такі різновиди, як короткострокові, середньої тривалості та довгострокові; індивідуальні, парні та групові; монопроекти та міжпредметні; внутрішні, регіональні та міжнародні [2]. Отже, такі параметри, як тривалість проекту, кількість його учасників або характер контактів можуть визначати його загальний зміст та риси, а отже, й місце в навчальному процесі: у контексті вивчення певної теми, в межах циклу занять або як підсумок певного періоду, етапу навчання. Також важливу роль в навчанні іноземної мови мають інформаційні, творчі, ігрові та практично орієнтовані проекти. Усвідомлення викладачем усього розмаїття проектів, урахування особливостей їх різновидів у прогнозуванні змісту та форми є принциповими умовами ефективної організації проектної діяльності. Те, що має стати результатом виконання проекту — друкowana публікація (публікація в електронних засобах), відеофільм, твір,

стінгазета, драматизація чи рольова гра, доповідь, обговорення в телеконференції, конференція чи круглий стіл, соціальне опитування, довідники чи методичні рекомендації — повинно бути заздалегідь обумовленим та зрозумілим для учасників навчального процесу, також це залишається предметом обговорення, уточнення і з'ясування на рівні як сутності проекту, так і процедури його виконання. За нашими спостереженнями, саме процедурні, технологічні питання, що є необхідними для виконання проекту, часто залишаються поза увагою викладачів, які забезпечують організацію проектної діяльності. Це визначення основної проблеми і мети, обговорення його структури, складання плану роботи, добір необхідного мовного і мовленнєвого матеріалу, збір інформації, координація дій учасників, оформлення результатів та підготовка проекту до презентації. Викладач повинен пересвідчитися не лише в тому, що студенти в змозі знайти потрібний матеріал, розуміють вимоги до змісту і форми, але й усвідомлюють специфіку своєї роботи на кожному етапі, можуть сформулювати в себе та продемонструвати цілий комплекс умінь — комунікативних, дослідницьких, творчих, організаційних.

Розповсюдженою та зручною формою представлення результатів проекту на аудиторних та індивідуальних заняттях у ВНЗ є доповідь-презентація із застосуванням презентаційних технічних засобів, таких як інтерактивна електронна дошка SMART. Під час презентації студент повинен продемонструвати оригінальність і самостійність у викладенні думок, вміння користуватись науковою та довідковою літературою, синтезувати інформацію з різних джерел. Студент не повинен читати текст своєї презентації; в ній містяться лише тези, смислові опори, основні положення виступу, підкріплені мультимедійними файлами (фото, відео) та медіаефектами, а отже, мовлення доповідача повинно бути самостійним. Важливим елементом «публічного захисту» проекту є залучення аудиторії слухачів — інших студентів у процес обговорення поставленої проблеми. Отже, представляючи результати свого дослідження, студент виступає у ролі «експерта», який досконало вивчив інформацію з певної теми чи проблеми, а решті студентів пропонується взяти участь в обговоренні.

Важливе місце в самостійній роботі студентів посідає писемна діяльність. Вона може бути органічним складником проектної діяльності, що передбачає інтегровану роботу з різних видів мовлення. Зауважимо також, що письмо у методиці навчання іноземних мов традиційно розглядається як ефективний засіб навчання, однак

для ефективної іншомовної комунікації, безперечно, письмо має самостійне значення і розглядається як мета навчальної діяльності. Якщо у різних методичних концепціях і наукових школах існують розбіжності щодо ролі письма у навчанні, то місце письма визначено більш менш чітко та однозначно: письмо в теорії і практиці навчання іноземної мови переважно асоціюється із домашньою та самостійною роботою студентів. Письмові творчі роботи, самостійно виконувані студентами в контексті комунікативного навчання цього виду мовленнєвої діяльності, пропонуються студентам на регулярній основі в руслі кожної теми або блоку тем, і їх мета полягає у формуванні навичок та умінь викладати свої думки на письмі, опанування правил та стилю писемного мовлення. Важливо принципово зазначити, що оскільки ця робота виконує радше тренувальну, навчальну функцію, ніж функцію вимірювання та фіксування об'єктивної картини знань, умінь і навичок студентів, то при оцінюванні письмових творчих робіт більше враховується їх зміст, ніж мовно-стилістична грамотність. На жаль, у масовій практиці вищої школи часто можна спостерігати намагання викладачів дати оцінку творчим роботам студентів на підставі єдиного критерію: кількості помилок. У таких умовах студенти можуть втратити мотиви до ґрунтовної роботи над змістом, а отже, і мотиви комунікації взагалі. У визначенні підходів до організації, проведення та оцінювання творчих робіт студентів, на нашу думку, потрібно послуговуватись принципом апроксимації, відповідно до якого помилки студентів щодо мовної форми розглядають як об'єктивне явище, а також як неминучу «плату» студента за намагання висловитись вільно і змістовно. Водночас ми далекі від думки, що помилками студентів слід нехтувати, дозволяючи писати недбало, неохайно та граматично неправильно. Натомість нам імпонує один із сучасних підходів до навчання письма, а саме, *process writing*, згідно з яким робота над письмовими творами здійснюється у два, а можливо, і в декілька етапів. Так, на другому етапі помилки і недоліки, що стосуються змісту і мовної форми, піддаються аналізу та мають бути усунені, а робота загалом — удосконалена з огляду на здійснений аналіз. Як і у випадку з проектною діяльністю студентів, студенти і викладач поділяють між собою відповідальність за процес підготовки та результати здійснюваної роботи. Очевидно, що обов'язком викладача, окрім розробки детальних методичних рекомендацій щодо написання письмових творчих робіт, є також контроль та методичний супровід самого процесу

написання, який зручно і доречно здійснювати у контексті індивідуальних занять. Спільним завданням учасників навчального процесу стає досягнення найвищого з можливих ступеня досконалості, що досягається за рахунок оптимального поєднання вимогливості, заохочення та створення максимально сприятливих дидактичних умов роботи й отримання найкращих результатів.

Реферування є традиційним для вищої школи видом діяльності, однак останнім часом доцільність цього виду діяльності ставиться під сумнів через формальне його виконання, особливо зі зростанням популярності Інтернет-ресурсів для студентів. На наш погляд, основна проблема продуктивності рефератів приховується навіть не стільки у формальному ставленні студентів до їх написання, скільки у ще більш формальному ставленні самих викладачів до організації та методичного забезпечення цієї роботи. Часто поза увагою викладачів залишаються важливі методичні аспекти, які визначають ефективність цього виду роботи взагалі: розвиток вміння опрацьовувати різноманітні джерела, виділяти основні ідеї, синтезувати їх зміст, представляти інформацію в логічній структурі тощо. Деякі викладачі переконані в тому, що ефективність реферату полягає лише в можливості його «захисту» студентом, однак, можемо запевнити, що, скориставшись готовим рефератом або 1–2 джерелами (часто не в еквівалентній пропорції), студент може звести свій захист до банального репродукування інформації.

Все ж, на нашу думку, реферат залишається важливим та ефективним індивідуальним видом роботи з англійської мови у контексті опрацювання різноманітних джерел за певною темою в руслі певного напрямку підготовки. Для того, щоб забезпечити самостійність у процесі реферування фахової англійської літератури, студентам пропонуються теми, які передбачають інтенсивну роботу з різноманітними науковими, довідковими та інформаційними джерелами, творчий характер аналізу, систематизації та узагальнення матеріалів, незалежність та оригінальність у висновках. На відміну від письмових творчих робіт, від реферативної роботи не вимагається високого ступеня самостійності у викладенні думок, адже реферат є структурно логічним синтезом інформації, положень, ідей, що містяться у різних джерелах опрацьованої літератури, її значних масивах. Методично доцільною вважається така тематика реферативних робіт, яка технічно «не дозволить» студенту розкрити певну тему, користуючись досить обмеженою кількістю джерел, хоч би якими вичерп-

ними та ґрунтовними вони не були. З іншого боку, якщо реферат супроводжується надто великим списком літератури, то викладач може з'ясувати, наскільки виправданим є така широка номенклатура використаних джерел для того, щоб не допустити формальності та зловживань. На захисті студент не повинен «дублювати» зміст реферату, натомість, має передати квінтесенцію змісту, основні думки та положення, висвітлені в роботі.

Відповідно до кредитно-модульної системи організації навчального процесу та з огляду на специфіку оволодіння англійською мовою та мовленням, студенти мають регулярно та інтенсивно працювати над граматику, лексику, фонетикою англійської мови, мати регулярний «контакт» з мовою через різні види мовленнєвої діяльності. Вище ми вже зазначали методичну доцільність екстенсивного читання. Схожу природу та дидактичний ефект має такий напрям діяльності, як індивідуальна робота з аудіювання. Інструментами та матеріалами для цієї діяльності слугують різноманітні аудіовізуальні засоби на основі інформаційних технологій, зокрема навчальні програми, відео та аудіо курси, подкасти, художні та документальні фільми, програми радіо та телебачення. Значну частку матеріально-технічної бази цього напрямку самостійної діяльності студентів забезпечує Інтернет зі своїми ресурсами, однак роль викладача в цій роботі може бути визначальною для її успішного здійснення. У забезпеченні різноманітного інструментарію для самостійної роботи студентів актуальним є принцип спільного докладання зусиль до їх пошуку і добору: справді, разом учасники навчального процесу здатні розбудувати в кілька разів більш різноманітну та змістовну базу ресурсів і матеріалів та забезпечити процес її спільного використання, ніж це можливо поодиноці. Викладач повинен виступити в ролі координатора спільної роботи, упорядника бази ресурсів, консультанта, головного донора. Для прикладу візьмемо такий потенційно ефективний ресурс, як художні фільми. Саме від викладача та його злагоджених дій зі студентами залежить результативність самостійної роботи з перегляду та аналізу сюжету і мовного змісту художнього фільму. Викладачеві, окрім методичних, необхідно розв'язати низку організаційних питань: забезпечити студентів копіями фільмів (один фільм на групу студентів або кожен студент отримує індивідуальне завдання), надати супровідну інформацію про фільм для створення мотивації, а також запропонувати студентам певні завдання для забезпечення цілей комунікації.

Отже, підсумовуючи сказане, наголошуємо на тому, що навчально-дослідній та самостійній роботі студентів у навчальному процесі з іноземної мови в умовах кредитно-модульної системи навчання належить одне із центральних місць, і тому наукове обґрунтування та практична реалізація відповідної системи роботи залишається у фокусі уваги теоретиків і практиків навчання іноземної мови у вищих навчальних закладах. Важлива проблема, яку необхідно розв'язати, пов'язана зі стереотипним для вищої школи розумінням самостійної

роботи студентів як складової навчального процесу, за яку відповідальність несуть насамперед самі студенти, а організація та методика проведення цієї роботи традиційно зводиться до підготовки викладачами певних методичних рекомендацій. Натомість умови кредитно-модульної системи визначають більш активну участь викладачів у здійсненні методичного супроводу самостійної та навчально-дослідної роботи студентів, а це потребує якісно та принципово нових організаційних та методичних підходів.

Статья освещает проблему организации самостоятельной и учебно-исследовательской работы по иностранному языку студентов неязыковых педагогических специальностей в условиях кредитно-модульной системы. В связи со спецификой процесса овладения учебным материалом по дисциплине «Иностранный язык» автор предлагает пути более активного и системного методического сопровождения этого направления работы.

The article highlights the problem of organization of student individual and research work in English as a foreign language for the students of non-linguistic specializations in the system of credits and modules. In connection with the specifics of mastering foreign languages the author suggests the ways of more intensive and systematic methodological support of this activity.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вдовіна Т. О. Методика навчання майбутніх вчителів іноземної мови читання англійських художніх текстів : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.02. — Теорія та методика навчання / Т. О. Вдовіна. — К., 2003. — 23 с.
2. Полат Е. С. Метод проектов на уроках иностранного языка / Е. С. Полат // Иностранные языки в школе. — 2000. — № 2, 3.
3. Наказ МОН України від 20 жовтня 2004 року № 812. — Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/laws/MON_812.doc